חֲלַשׁ. עָאל רַב סָפְרָא לְשַׁיוּלֵי בֵּיהּ. אֲמַר, תֵּיתֵי לִי דְּקַיְמִית כָּל מַאי דַּאֲמוּר רַבָּנַן. אֲמַר לֵיהּ, מִי קַיְמִת לְעוֹלָם אַל יְסַפֵּר אָדָם בְּטוּבָתוֹ שֶׁל־חֲבֵרוֹ וכו׳. אֲמַר לֵיהּ, לָא שְׁמִיעַ לִי. וְאִי הֲוָה שְׁמִיעַ לִי, קַיְמִתְּי(ק).

וְהַזּוֹכֶה לִנְצֵל מִזֶּה, יִנָּצֵל מִצָּרוֹת הָעוֹלָם, כִּדְכַתִיב שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ, שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ (משלי כ״א, כ״ג):

החלק השני כשאין בו, ויש בו ארבעה פרקים

פרק ראשון

פֶּרֶק נַאֲ

הָאוֹמֵר לְשׁוֹן הָרַע עַל שׁוּם אָדָם בְּדָבָר שְׁאֵין בּוֹ, וּמְשַׁקֵּר, וּמוֹצִיא דִּבָּה עָלָיו, גָּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשׁוֹא, שֶׁהוּא מִכַּת שַׁקְּרִים[א] וּמִכַּת מְסַפְּרֵי לְשׁוֹן הָרַע. וּמוֹצִיא שֵׁם רָע, לָמַדְנוּ קַל וְחֹמֶר מִמַּה שֶּׁאֵרַע לַמְרַגְּלִים עַל שֶׁהוֹצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ. כִּדְגַרְסִנַן [הַתָּם] (כפרק יש בערכין, ערכין קף ט״ו ע״ח), תַּנְיָא, אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּרָטָא, בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה כֹּחוֹ שֶׁל־מוֹצִיא שֵׁם רָע, מִמְּרַגְּלִים. וּמַה מְרַגְּלִים שֶׁהוֹצִיאוּ שֵׁם רָע עַל הָעֵצִים וְעַל הָאֲבָנִים, כְּלוֹמַר עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כָּךְ, מוֹצִיא שֵׁם רָע עַל חֲבֵרוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְאַמְרִנַן נַמִי הָתָם (קף ט״ו ע״ב), תַּנָּא דְּבֵי רִבִּי יִשְׁמָעֵאל, כָּל הַמְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע, מַגִּדִּיל עֲוֹנוֹת כְּנֶגֶד שְׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת, עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. כַּתִיב הָכָא לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת (תהלים י״ב, ד׳), וְכַתִיב בַּעֲבוֹדָה זָרָה, אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חַטָּאָה גְדֹלָה (שמות ל״ב, ל״א). וּבְגִלּוּי עֲרָיוֹת כַּתִיב, וְאִיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת (בראשית ל״ט, ט׳). וּבִשְׁפִיכוּת דָּמִים כַּתִיב, גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא (שם ד׳, י״ג).

וְגַרְסִנַן בְּסִפְרֵי, עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ, וּבְכֻלָּם לֹא נֶחְתָּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל לְשׁוֹן הָרַע, שֶׁנֶּאֱמַר אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי, [כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם] לְהֶם (במדבר י״ד, כ״ח). וְכַתִיב, הוֹגַעְתֶּם יְיָ בְּדִבְרֵיכֶם (מלאכי ב׳, י״ז).

וְכֵן מָצִינוּ בַּמִּדְרָשׁ (ובירושלמי דפאה), שְׁבִימֵי אַחְאָב הָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְהָיוּ נוֹצְחִין הַמִּלְחָמוֹת, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם לְשׁוֹן הָרַע. שֶׁלֹּא הִלְשִׁינוּ אֶת עוֹבַדְיָה שֶׁהֶחְבִּיא מֵאָה נְבִיאִים בִּשְׁתֵּי מְעָרוֹת, וְלֹא גִּלָּה אָדָם שֶׁיֵּשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֵלִיָּהוּ, עַד שֶׁאָמַר אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיְיָ לְבַדִּי (מלכים א׳ י״ח, כ״ב). וּבְסוֹף יְמֵי שָׁאוּל שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם דִּלְטוּרִין, רוֹצֶה לוֹמַר בַּעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע, כְּמוֹ דוֹאֵג וְהַזִּיפִים, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם עֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹ בִּימֵי אַחְאָב, הָיוּ יוֹרְדִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹפְלִים.

וְגַם דָּרְשׁוּ עַל פָּסוּק אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ (קהלת ה׳, ה׳), אַל תֹּאמַר לְשׁוֹן הָרַע בְּפִיךָ, לְהַעְנִישׁ כָּל בְּשָׂרֶךָ וכו׳ בְּחֵטְא זֶה. רַבָּנַן פָּתְרִין הַמִּקְרָא הַזֶּה בְּמִרְיָם. אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ [לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ], זוֹ מִרְיָם, דִּכְתִיב וְהַנֶּה מִרְיָם [מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג] (במדבר י״ב, י׳). וְאַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרַיִם (שם כ׳, ט״ז). כִּי

[ק] קַיְמִתְּי. או קַיְמִתֵּיהּ, קַיְמִתַּהּ: [א] [כ] בְּשָׂרֶךָ. או בְּשָׂרֵךְ, בְּשָׂרָךְ:[ב]

שְׁגָגָה הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ (סס י״ב, י״ח)• לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ, עַל לְשׁוֹן הָרַע שֶׁאָמְרָה עַל מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּחַר אַף יְיָ בָּם וַיֵּלֶךְ (סס פסוק ט׳)• וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ, אֲמַר רִבִּי יוֹחָנָן, בְּפִיהָ חָטְאָה, וְכָל אֵבָרֶיהָ לָקוּ, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל, וְהִנֵּה מִרְיָם [מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג] (סס פסוק י׳)• הָדָא הוּא דִכְתִיב, אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ (קהלת ה׳, ה׳), וְכַתִיב שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ, [שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ] (משלי כ״א, כ״ג)•

וְגַרְסִנַן [הַתָּם] (בחלה הלכיות רבתי), אֲמַר רִבִּי חַגַּי, אֵין הַנִּגְעִים בָּאִים, אֶלָּא עַל לְשׁוֹן הָרַע. רַבָּנַן אָמְרֵי, תֵּדַע לָךְ שֶׁהַנִּגְעִים בָּאִים עַל לְשׁוֹן הָרַע, שֶׁהֲרֵי מִרְיָם הַצַּדֶּקֶת, עַל יְדֵי שֶׁדִּבְּרָה בְּמֹשֶׁה אָחִיהָ לְשׁוֹן הָרַע, קָרְבוּ בָהּ הַנִּגְעִים, שֶׁנֶּאֱמַר זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם (דברים כ״ד, ט׳)• הָדָא הוּא דִכְתִיב, תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר, [בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דִּפְי] (תהלים נ׳, כ׳)• אֲמַר רִבִּי יוֹחָנָן, אִם הִרְגַּלְתָּ לְשׁוֹנְךָ לְדַבֵּר בְּאָחִיךָ שְׁאֵינוֹ בֶּן אִמָּתְךָ, סוֹף בְּבֶן אִמָּתְךָ תִּתֵּן דִּפְי. רִבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אֲמַר, אִם הִרְגַּלְתָּ לְשׁוֹנְךָ לְדַבֵּר בְּאָחִיךָ שֶׁמֵּאִבִיךָ וְלֹא מֵאִמְּךָ, סוֹפְךָ בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דִּפְי. שֶׁכָּל מִי שֶׁמְּלָאוֹ לִבּוֹ לְדַבֵּר בְּמִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, שֶׁיִּקְרְבוּ בּוֹ הַנִּגְעִים. וְאִם אֵין אַתָּה מַאֲמִין, הֲרֵי מִרְיָם הַצַּדֶּקֶת סִימָן לְכָל בַּעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע, הַוֵי זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם. דָּבָר אַחֵר, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה [וְיְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם], הָדָא הוּא דִכְתִיב, אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ [לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ] (קהלת ה׳, ה׳)• רַב אֲמַר, הַמִּקְרָא מְדַבֵּר בְּבַעַל לְשׁוֹן הָרַע. הָדָא הוּא דִכְתִיב, אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ [לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ], שֶׁהַפֶּה אוֹמֵר לְשׁוֹן הָרַע, וְהוּא חוֹטֵא[ג] עַל הַגּוּף, שֶׁגּוֹרֵם לוֹ לְלִקּוֹת. אֲמַר[ה] רִבִּי שִׁמְעוֹן, וּמַה מִרְיָם הַצַּדֶּקֶת שֶׁלֹּא נִתְכַּוְּנָה לוֹמַר לְשׁוֹן הָרַע, אֶלָּא דִּבְּרָה בִּשְׁבִיל אָחִיהָ לְטוֹבָתוֹ, כָּךְ, אוֹתָם הָרְשָׁעִים שֶׁמִּתְכַּוְּנִים לוֹמַר לְשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרֵיהֶם לַחְתֹּךְ אֶת חַיֵּיהֶם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיַּחְתֹּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת לְשׁוֹנָם, שֶׁנֶּאֱמַר יַכְרֵת יְיָ כָּל שִׂפְתֵי [חֲלָקוֹת, לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת] (תהלים י״ב, ל׳)•

וְגַרְסִנַן בִּסְפְרֵי, וּבָא אֲשֶׁר לוֹ[ד] הַבַּיִת (ויקרא י״ד, ל״ה), שֶׁלֹּא יִשְׁלַח בְּיַד שָׁלִיחַ. יָכוֹל אַפִּלּוּ זָקֵן אוֹ חוֹלֶה, תִּלְמֹד לוֹמַר וּבָא [וגו׳] וְהִגִּיד לַכֹּהֵן. וְיִדַּקְדֵּק הַכֹּהֵן כְּיִצַּד

נפש יהודה

נא בְּאָחִיךָ שְׁאֵינוֹ בֶּן אִמָּתְךָ. גר שאינו בן אומתך אלא מאומה אחרת, ואף על פי כן נקרא אחיך, שנאמר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (דברים כ״ג, ח׳): **סִימָן.** אות וראיה: **שֶׁגּוֹרֵם לוֹ לְלִקּוֹת.** בצרעת: **בִּשְׁבִיל אָחִיהָ לְטוֹבָתוֹ.** כדי שלא יתבטל מפריה ורביה: **שֶׁלֹּא יִשְׁלַח** אל הכהן **בְּיַד שָׁלִיחַ.**

חק יעקב

נא וּבָא. הוא הביא לעצמו הנגע, ובא גם כן לרפא עצמו (אחי״ה): **וְהִגִּיד לַכֹּהֵן.** מה שראוי לומר. לא שיאמר נגע, אלא כנגע נראה לי. ר״ל, בשבילי החוטא, אני שגרמתי, ולבל יאמר שהוא מקרה (אחי״ה):

דמדכתיב **ובא**, ולא כתיב **והגיד** אשר לו הבית, משמע שיבוא בעצמו אל הכהן: **יָכוֹל אַפִּלּוּ זָקֵן.** כלומר, אילו אמר **ובא** ולא הדר אמר **והגיד**, הייתי אומר **דאפילו זקן או חולה** צריך שיבוא הוא בעצמו. **תלמוד לומר והגיד**, שהוא יתור. בא ללמד שלכתחילה אם לא יהיה אונס, צריך שיבוא הוא בעצמו. אבל אם יש לו שום אונס, **והגיד** על ידי שליח: **וְיִדַּקְדֵּק הַכֹּהֵן.** מדלא כתיב ואמר לכהן, אלא **והגיד.** כל לשון הגדה, הוא לשון ביאור ופירוש. לומר שיראה הכהן היאך בא הנגע בביתו על שחטא:

[ה] **אֲמַר.** או **אָמַר:**

בָּא הַנֶּגַע לְבֵיתוֹ, וְיֹאמַר לוֹ דְּבֵרִי כְּבוּשִׁין. בְּנִי, אֵין הַנְּגָעִים בָּאִים אֶלָּא עַל לְשׁוֹן הָרַע. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּמִרְיָם, שֶׁלֹּא נֶעְנְשָׁה אֶלָּא עַל לְשׁוֹן הָרַע, שֶׁנֶּאֱמַר הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע הַצָּרַעַת וגו' (דברים כ״ד, ח׳), וְכַתִּיב בַּתְרֵיהּ, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ [לְמִרְיָם] (סם פסוק ט׳). וּמַה עִנְיָן זֶה לָזֶה, אֶלָּא מִלַּמֵּד שֶׁלֹּא נֶעְנְשָׁה אֶלָּא עַל לְשׁוֹן הָרַע. וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר. וּמַה מִּרְיָם שֶׁלֹּא דִּבְּרָה אֶלָּא בְּאָחִיהָ הַקָּטָן[ז] מִמֶּנָּה, נֶעְנְשָׁה, הַמְדַבֵּר בְּמִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. דָּבָר אַחֵר, וּמַה מִּרְיָם שֶׁכְּשֶׁדִּבְּרָה לֹא שָׁמְעָה אוֹתָהּ בְּרִיָּה, אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּלְבָד, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע יְיָ (במדבר י״ב, ב׳), כָּךְ נֶעְנְשָׁה, הַמְדַבֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְגַרְסִנַן [בַּמִּדְרָשׁ] (במדבר רבה פכ״ו), וְכֵן מָצִינוּ בְּאַהֲרֹן וּמִרְיָם שֶׁסִּפְּרוּ לְשׁוֹן הָרַע עַל מֹשֶׁה, וּבָאת עֲלֵיהֶם הַפָּרָעָנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה (סם פסוק ח׳). הָלְכָה צִפּוֹרָה וְשָׂחָה לָהּ לְמִרְיָם, [אָמְרָה, כְּשֶׁשָּׁרְתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל אֶלְדָּד וּמֵידָד, הָיוּ הַכֹּל שְׂמֵחִים.] אָמְרָה לָהּ מִרְיָם לְצִפּוֹרָה, אַשְׁרֵי בְּנֵיהֶם שֶׁלְּ־אֵלּוּ וְאַשְׁרֵי נְשׁוֹתֵיהֶם. אָמְרָה לָהּ צִפּוֹרָה, אַשְׁרֵי בְּנֵיהֶם וְאוֹי לִנְשׁוֹתֵיהֶם. אָמְרָה לָהּ, לָמָּה. אָמְרָה לָהּ, מִיּוֹם שֶׁנִּזְקַק אָחִיךְ לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, לֹא הָיִיתִי לוֹ לְאִשָּׁה. הָלְכָה מִרְיָם וְדִבְּרָה לְאַהֲרֹן, וְדִבְּרוּ שְׁנֵיהֶם דִּבְרֵי תְלָנָה עַל הַצַּדִּיק. מַה כַּתִּיב שָׁם, וְהָעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם [מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג] (סם פסוק י׳). וְאַף עַל אַהֲרֹן בָּאָה פָּרָעָנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּחַר אַף יְיָ בָּם וַיֵּלַךְ (סם פסוק ט׳), וְכַתִּיב וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל מִרְיָם (סם פסוק י׳), מִלַּמֵּד שֶׁנִּפְנָה מִצָּרַעְתּוֹ. וּמַה אָמְרוּ עָלָיו. מִרְיָם אָמְרָה, עָלַי הַדִּבּוּר, וְלֹא פֵּרַשְׁתִּי מִבַּעְלִי. אַהֲרֹן אָמַר, עָלַי הַדִּבּוּר, וְלֹא פֵּרַשְׁתִּי מֵאִשְׁתִּי. וְזֶה זָחָה דַּעְתּוֹ עָלָיו, וּלְכָךְ פֵּרַשׁ מֵאִשְׁתּוֹ. וּמַה אֵלֶּה הַצַּדִּיקִים גְּמוּרִים שֶׁלֹּא דִּבְּרוּ בְּפָנָיו, כָּךְ נֶעְנְשׁוּ, הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ וּלְבַיֵּשׁ וּלְהַלְבִּין פָּנָיו [ו]לְהַזִּיקוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

רְאוּ כַּמָּה יֵשׁ לוֹ לָאָדָם לְהַרְחִיק עַצְמוֹ מִן הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה, וְהִנָּצוֹל מִמֶּנּוּ אַשְׁרָיו וְאַשְׁרֵי חֶלְקוֹ:

פרק שני

פֶּרֶק נָבֹב

כַּמָּה גָּדוֹל עֹנֶשׁן שֶׁל־בַּעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע, שֶׁלֹּא דַּי לָהֶם שֶׁמְּקַבְּלִין עָנְשָׁן, אֶלָּא שֶׁנּוֹתְנִין סִימָן לְכָל בָּאֵי עוֹלָם,

חק יעקב

כְּבוּשִׁין. ויכוחין, ליישר את דרכם לילך בדרך סלולה. במסילה (במדבר כ׳, י״ט) תרגם אונקלוס באורח כבישא (אחי״ה): **וְתְדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן וכו׳.** כתב ר׳ אברהם סבע בעל צרור המור, נסמכה פרשה זו לשאילת הבשר, להורות כי יצאו מרעה אל רעה. וכמו שישראל הוציאו דיבה על המן ולקו בעונם, כן אהרן ומרים חטאו בהוצאת דיבה על משה ולקו עליה. וכל זה להורות שהותרה הרצועה אפילו בגדולים ובצדיקים, ולזאת אמר ותדבר מרים וכו׳, שחשדוהו במה שלא היה בו. וכן תמצא שהלכו מחיל אל חיל בריב ומצה ודבר שלא היה, ועיין שם באורך:

נפש יהודה

כְּבוּשִׁין. דברים של טעם, שכובש לב האדם למוטב: **עַל לְשׁוֹן הָרַע.** מידה כנגד מידה. הוא הפריש בין אהובים וְרֵעִים, לכך יענש שצריך להפריש עצמו מביתו: **וְשָׂחָה לָהּ.** וסיפרה לה: **מִלַּמֵּד שֶׁנִּפְנָה מִצָּרַעְתּוֹ.** שגם הוא היה מצורע: **עָלַי הַדִּבּוּר.** גם עמי דיבר הקדוש ברוך הוא: **זָחָה.** גם לבו עליו:

[ז] **אחיה הַקָּטָן.** או הַקָּטֹן: